

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію Зборщік Аліни Олександрівни «Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Обґрунтування вибору теми дисертаційного дослідження.

Актуальність обраної Зборщік Аліною Олександрівною теми дисертаційного дослідження «Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей» не викликає сумнівів враховуючи, що забезпечення належної охорони статевої недоторканості дитини є одним із пріоритетних завдань правової держави, оскільки діти внаслідок вікових, психологічних і соціальних особливостей належать до найбільш уразливих категорій населення та потребують посиленого кримінально-правового захисту від усіх форм сексуальної експлуатації і сексуального насильства.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій істотно змінив способи встановлення та підтримання спілкування між людьми, водночас створивши додаткові можливості для пошуку потенційних потерпілих, формування довірливих відносин із дитиною, приховування справжньої особи правопорушника та поступового схиляння неповнолітньої особи до зустрічі з метою вчинення дій сексуального характеру. У таких випадках суспільна небезпечність поведінки винної особи виникає ще до фактичного посягання на статеvu недоторканість дитини, адже встановлення контакту, маніпулювання свідомістю потерпілої особи та створення умов для подальшої зустрічі становлять складові цілеспрямованої протиправної діяльності. Це обумовлює необхідність існування дієвого кримінально-правового механізму, здатного забезпечити охорону дитини не лише від завершених форм сексуального насильства, а й на більш ранніх етапах реалізації кримінально протиправного наміру.

Включення до Кримінального кодексу України статті 156-1 стало важливим кроком у виконанні міжнародно-правових зобов'язань України у сфері

захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Водночас поява відповідної кримінально-правової заборони не усунула всіх теоретичних і практичних проблем. Відносна новизна цієї норми, складність її законодавчої конструкції, необхідність установлення спеціальної мети поведінки винної особи, особливості визначення моменту закінчення кримінального правопорушення та неоднозначність співвідношення його ознак з ознаками інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи і статевої недоторканості обумовлюють потребу в поглибленому науковому осмисленні змісту кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей.

Вагоме значення обрана проблематика має для науки кримінального права. До сьогодні дискусійними залишаються питання щодо підстав і меж криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей, визначення родового та безпосереднього об'єктів цього правопорушення, кримінально-правового значення віку потерпілої особи, конструкції об'єктивної сторони, ознак суб'єкта, змісту обов'язкової мети, системи кваліфікуючих ознак, а також відповідності встановлених санкцій характеру і ступеню суспільної небезпечності вчиненого діяння.

Отже, дисертаційна робота спрямована на розв'язання комплексу взаємопов'язаних питань, які безпосередньо впливають на системність і внутрішню узгодженість кримінального законодавства. Практична актуальність дослідження посилюється високим рівнем латентності домагань дітей для сексуальних цілей. Специфіка способу вчинення таких діянь не завжди дозволяє правоохоронним органам своєчасно їх виявляти, належним чином документувати зміст спілкування та доводити спрямованість дій особи на досягнення сексуальної мети. Додаткові труднощі виникають у зв'язку з тим, що потерпіла дитина може добровільно вступати у спілкування, погоджуватися на зустріч або не усвідомлювати маніпулятивного характеру поведінки повнолітньої особи. Проте формальна добровільність контакту не усуває

суспільної небезпечності посягання та не зменшує обов'язку держави забезпечувати посилену охорону статевої недоторканості дитини.

Представлена робота відповідає актуальним потребам кримінально-правової науки, спрямована на усунення наявних законодавчих прогалин і суперечностей, удосконалення положень про кримінальну відповідальність за правопорушення проти статевої недоторканості дітей та формування науково обґрунтованих рекомендацій для забезпечення правильної й однакової кваліфікації домагання дитини для сексуальних цілей у практичній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, у якому проаналізовано склад досліджуваного кримінального правопорушення, особливості його кримінально-правової кваліфікації, а також запропоновано систему змін та доповнень як до ст. 156-1 Кримінального кодексу України, так й інших кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості. Найвагоміші результати, що містять наукову новизну, є такими:

вперше:

- із урахуванням положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства визначено потребу у доповненні ч. 3 ст. 156-1 Кримінального кодексу України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 Кримінального кодексу України службовою особою з використанням службового становища. За результатами аналізу об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 ст. 156-1 Кримінального кодексу України, доведено доцільність вилучення із ч. 3 цієї кримінально-правової норми такої кваліфікуючої ознаки як вчинення протиправного діяння за попередньою змовою групою осіб;

– на підставі результатів дослідження, отриманих під час аналізу досвіду криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей у кримінальному законодавстві Іспанії, доведено доцільність доповнити ст. 156-1 Кримінального кодексу України частиною четвертою, у якій передбачити таку кваліфікуючу ознаку як спосіб вчинення кримінального правопорушення. Аргументовано, що таким способом може бути пропозиція надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі, обман, застосування насильства, а також погроза його застосування;

– доведено доцільність визначити, що повторним домагання дитини для сексуальних цілей має вважатись тоді, коли воно вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 або ч.ч. 3-4 ст. 152, ч.ч. 3-4 ст. 153, ст. 155 Кримінального кодексу України. Обґрунтовано потребу у закріпленні цього положення у ч. 3 примітки до ст. 156-1 Кримінального кодексу України;

удосконалено:

– теоретичні підходи до тлумачення поняття дитячої порнографії. Аргументовано доцільність внесення змін до примітки до ст. 156-1 Кримінального кодексу України та визначити, що під дитячою порнографією в цій статті та статті 301-1 Кримінального кодексу України слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою;

– наукове обґрунтування необхідності перегляду видів та розмірів покарань, що передбачені за вчинення домагання дитини для сексуальних цілей, зокрема – встановлення позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю додатковим видом покарання. Наведено додаткові аргументи щодо потреби у забезпечення послідовності у видах та розмірах покарань, передбачених за основні та кваліфікований склади;

– критичне розуміння родового об'єкту кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, зокрема – в частині тлумачення меж застосування таких понять як «статева свобода», «статева недоторканість». Наведено додаткові аргументи на користь думки вчених, щодо того, що більш коректним буде вважати, що кримінально протиправному впливу піддається безпосередньо «сексуальна свобода» та «сексуальна недоторканість», а тому родовим об'єктом мають бути суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи;

набули подальшого розвитку:

– доктринальні підходи до визначення ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Аргументовано, що із урахуванням встановлення законодавцем підвищеного віку кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей через підвищену суспільну небезпечність вчинення таких дій саме повнолітньою особою щодо особи, яка не досягла віку сексуальної згоди, доцільно вважати, що суб'єкт домагання дитини для сексуальних цілей є спеціальним;

– аргументи на користь думки щодо недоцільності виокремлення у диспозиції ч. 1 ст. 156-1 Кримінального кодексу України розпусних дій. Доведено, що розпусні дії входять до переліку «будь-яких дій сексуального характеру», які також передбачені законодавцем.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх безпосереднього використання для вдосконалення кримінально-правової охорони статевої недоторканості дітей, усунення недоліків законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 Кримінального кодексу України, а також формування єдиних підходів до кваліфікації домагання дитини для сексуальних цілей.

Сформульовані в дисертації висновки, пропозиції та рекомендації мають не лише теоретичний характер, а й чітко виражене прикладне спрямування, оскільки стосуються конкретних проблем законодавчої та правозастосовної діяльності. У законотворчій сфері практичну цінність становлять розроблені

дисертанткою пропозиції щодо внесення змін і доповнень до ст. 156-1 Кримінального кодексу України та інших кримінально-правових норм, якими передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Зокрема, запропоновані положення можуть бути використані під час уточнення віку потерпілої особи, способу вчинення домагання, змісту мети відповідного кримінального правопорушення, системи його кваліфікуючих ознак, а також під час перегляду санкцій за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості. Важливим є те, що відповідні пропозиції сформульовано з урахуванням положень міжнародних правових актів, зарубіжного досвіду та виявлених недоліків чинного кримінального законодавства України.

Окремої позитивної оцінки заслуговує можливість використання результатів дослідження під час розроблення концепцій, цільових програм, стратегій і методичних рекомендацій, спрямованих на розв'язання проблем кримінально-правової протидії правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості. Висновки щодо латентності домагань дітей для сексуальних цілей, особливостей поведінки потерпілих та специфіки встановлення контакту між дитиною і правопорушником можуть бути враховані під час удосконалення організаційних і тактичних засад виявлення, документування та розслідування таких діянь.

У науково-дослідній сфері положення дисертації можуть бути використані як теоретичне підґрунтя для подальшого вивчення проблем кримінальної відповідальності за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, дослідження підстав і меж криміналізації суспільно небезпечної поведінки, а також розвитку наукових уявлень про механізм кримінально-правового захисту дітей.

Отже, практична значущість дисертаційного дослідження є належним чином обґрунтованою та підтвердженою. Одержані результати мають комплексний характер і можуть бути використані в законотворчій, правозастосовній, науково-дослідній та освітній діяльності. Реалізація

сформульованих авторкою пропозицій здатна сприяти підвищенню якості кримінального законодавства, забезпеченню правової визначеності положень ст. 156-1 Кримінального кодексу України, формуванню сталої практики її застосування та посиленню кримінально-правового захисту дітей від домагань для сексуальних цілей.

Ступінь наукової обґрунтованості та апробації одержаних результатів.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані авторкою характеризуються належним ступенем наукової обґрунтованості. Це забезпечено правильно визначеними метою, об'єктом і предметом дослідження, послідовною постановкою наукових завдань, логічною структурою роботи, а також використанням комплексу взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання.

Обраний методологічний інструментарій загалом відповідає характеру досліджуваної проблематики та забезпечив її всебічне кримінально-правове опрацювання. Застосування діалектичного методу дало змогу розглянути домагання дитини для сексуальних цілей як складне соціально-правове явище, що перебуває у взаємозв'язку з розвитком суспільних відносин, міжнародних стандартів захисту дітей і кримінальної політики держави. Історико-правовий метод використано для встановлення закономірностей становлення та розвитку кримінально-правової охорони статевої свободи і статевої недоторканості дітей. Порівняльно-правовий метод забезпечив вивчення положень міжнародно-правових актів та кримінального законодавства зарубіжних держав, виявлення спільних і відмінних підходів до встановлення відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, а також визначення можливостей використання відповідного досвіду в Україні. Методи конкретизації та логіко-семантичного аналізу використано для уточнення понятійного апарату кримінально-правової норми. Соціологічний метод і контент-аналіз застосовано під час опрацювання матеріалів судової практики, системний аналіз – для виявлення недоліків чинного кримінального законодавства, а статистичний метод – для дослідження офіційної звітності Офісу Генерального прокурора та судової статистики.

Достовірності та аргументованості одержаних результатів сприяє належна емпірична база дослідження.

Дисертанткою вивчено матеріали 55 судових вироків, ухвалених упродовж 2018–2025 років у кримінальних провадженнях за фактами вчинення правопорушень, передбачених статтями 155, 156 та 156-1 Кримінального кодексу України. Крім того, використано статистичні й аналітичні дані Верховного Суду та Офісу Генерального прокурора. Звернення до матеріалів правозастосовної практики дозволило не обмежуватися суто теоретичним тлумаченням положень кримінального законодавства, а встановити реальні проблеми кваліфікації відповідних діянь, непослідовність окремих судових підходів та складнощі відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від суміжних кримінальних правопорушень.

Про достатній рівень апробації одержаних результатів свідчить їх оприлюднення та обговорення під час всеукраїнських і міжнародних науково-практичних заходів. Окремі положення дисертації були представлені на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» у м. Харкові 21 лютого 2025 року; II Всеукраїнському круглому столі «Взаємодія органів сектору безпеки, оборони та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням у центральних регіонах України» у м. Кропивницькому 27 березня 2025 року; X Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» у м. Харкові 25 травня 2025 року; II науково-практичній конференції «Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії» у м. Києві 21 листопада 2025 року.

Повнота оприлюднення наукових результатів підтверджується наявністю восьми наукових публікацій за темою дисертації. Основні результати дослідження викладено у чотирьох наукових статтях, опублікованих у виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук.

Послідовне висвітлення окремих положень у фахових публікаціях, їх представлення на наукових форумах та обговорення з представниками наукової спільноти створили можливості для перевірки аргументованості авторських позицій і врахування результатів фахової дискусії під час підготовки завершеного тексту дисертації.

Отже, основні наукові положення, висновки та рекомендації дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості й достовірності. Вони ґрунтуються на належній методологічній, нормативній, теоретичній та емпіричній основі, є логічно взаємопов'язаними та підтверджуються результатами аналізу судової практики й офіційних статистичних даних. Результати роботи пройшли належну апробацію, а їх основний зміст повною мірою висвітлено у представлених наукових публікаціях.

Зауваження щодо окремих положень дисертації. Попри загалом позитивну оцінку дисертаційного дослідження, під час його розгляду були виявлені окремі недоліки, що стосуються змістового наповнення та оформлення. Подібні зауваження є звичними для робіт цього рівня і не впливають на підсумкове сприйняття результатів. Зокрема:

1) на стор. 105 дисертації нормальний розвиток дитини обґрунтовано визначено як додатковий об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 Кримінального кодексу України. Водночас недостатньо розкритим залишилося питання його тлумачення, адже не було конкретизовано, які саме складові нормального розвитку дитини (фізичні, психічні, моральні чи соціальні) охоплюються цим поняттям. Потребує додаткового пояснення і те, яким чином домагання дитини для сексуальних цілей здатне негативно впливати на кожную із зазначених складових та чи має встановлення такого впливу значення для кримінально-правової кваліфікації діяння. У зв'язку із цим доцільно більш чітко визначити зміст поняття «нормальний розвиток дитини» та окреслити його місце у структурі об'єкта досліджуваного кримінального правопорушення;

2) у дисертації сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення санкцій за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої

недоторканості особи, зокрема посилення кримінальної відповідальності, обмеження можливості застосування окремих видів звільнення від покарання та перегляду системи додаткових покарань. Водночас питання дотримання загальних правил пеналізації кримінальних правопорушень не отримало достатньо ґрунтовного висвітлення;

3) емпірична база дисертації могла б бути посилена шляхом проведення анкетування працівників правоохоронних органів, які безпосередньо здійснюють виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домаганням дитини для сексуальних цілей. Залучення слідчих, прокурорів, працівників підрозділів кіберполіції та ювенальної превенції дало б змогу встановити основні проблеми правової кваліфікації таких діянь, особливості виявлення й фіксації цифрових слідів, труднощі доказування умислу винної особи, визначення причини високого рівня латентності. Крім того, у разі проведення такого анкетування доцільним було б оформити узагальнені результати в окремому додатку до дисертації. Це сприяло б прозорості емпіричної частини дослідження та більш переконливому підтвердженню практичної значущості запропонованих рекомендацій.

Загальний висновок. Попри висловлені зауваження дискусійного характеру, представлена дисертаційна робота Аліни Олександрівни Зборщік «Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що вирішує важливе наукове завдання – дослідження кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, особливостей його кримінально-правової кваліфікації, а також формування системи змін та доповнень до чинного законодавства. Робота відзначається теоретичною новизною, має суттєве практичне значення та відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Авторка демонструє ґрунтовні знання проблематики, вміння формулювати власні наукові положення та аргументувати свою позицію. Дисертація є вагомим внеском у розвиток вітчизняної науки кримінального права.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40. Авторка дисертації – Зборщик Аліни Олександрівни заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**Рецензент –
кандидат юридичних наук,
професор, перший проректор
Донецького державного університету
внутрішніх справ**

Олена ВОЛОБУЄВА